

Válasz Dr. Benczes Réka DSc, Dr. Bibok Károly DSc és Dr. Hunyadi László DSc
Discourse Markers and Beyond: Descriptive and Critical Perspectives on Discourse-
Pragmatic Devices across Genres and Languages
című akadémiai doktori értekezéséről készített opponensi véleményére

Köszönöm MTA doktori értekezésem bírálóinak, Benczes Rékának, Bibok Károlynak és Hunyadi Lászlónak a konstruktív, részletes bírálatokat és a doktori mű alapos áttanulmányozását. A monográfia tervezett második kiadásának előkészítésekor a tartalmi és formai javaslatokat figyelembe fogom venni.

Opponenseim bírálati több esetben ugyanazokat a témákat érintették, igaz, más-más szempontból, így az ismétlések elkerülése végett a továbbiakban párhuzamosan, az általuk felvázolt kérdéskörök mentén válaszolok a felvetéseikre. Előbb az általánosabb, elméleti jellegű észrevételekre majd utóbb a konkrét megjegyzésekre térek ki.

A legáltalánosabb megjegyzések a doktori mű címével kapcsolatban érkeztek. Bibok Károlynak köszönöm az angol cím fordításának továbbfejlesztését, a „Diskurzuszjelölők és ami azokon túl van: Diskurzuszpragmatikai eszközök deskriptív és kritikai megközelítése különböző műfajokban és nyelvekben” valóban jobban tükrözi a könyv tartalmát, mint az általam megadott, tükörfordítás jellegű cím. Ez egyúttal Hunyadi László felvetésére is válasz, aki feltételezi, hogy az eredeti főcímben az „azon túl” arra utal, hogy művem a fordításelmülethez és annak gyakorlatához is hozzá kíván szólni. A szándékom kettős volt, Hunyadi László értelmezésén túl azt is ki szerettem volna fejezni, hogy a diskurzuszjelölöket nem elszigetelt nyelvi jelenségként kezelem, hanem egyéb diskurzuszpragmatikai eszközökkel (pl. idézőkkel, kontextualizációs jelzésekkel, pragmatikai stratégiákkal), (manipulatív) társas gyakorlatokkal és azok diszkurzív stratégiákban való megvalósulásaival hozom kapcsolatba.

A terminológia kérdéskörében mindhárom opponensem élt részben átfedésben lévő megjegyzésekkel. Bibok Károly kiemeli, hogy a szakirodalom terminológiai sokféleségéből a *pragmatikai jelölő* és a *diskurzuszjelölő* elnevezések számítanak a legelterjedtebbeknek, könyvemben az utóbbi mellett teszem le a voksot, de egyetértek, hogy ha abból indulunk ki, hogy a diskurzuszjelölők kutatása a pragmatika egyik területe, akkor az előbbi megnevezés használata lenne az indokoltabb. Köszönöm, hogy Bibok Károly felhívta a figyelmemet Farkas és mtsai (2020) „Similarities and differences between two Hungarian particles for also: *szintén* and *is*” c. tanulmányára, melyben a szerzők Aijmer et al. (2006) munkájára hivatkozva tesznek különbséget pragmatikai és diskurzuszjelölők között. Ezzel egyidőben megjelent PhD dolgozatomban (Furkó 2006) a diskurzuszjelölő-pragmatikai jelölő dikotómia ellen hozok fel érveket az angol *well* és *of course* vizsgálata kapcsán, a legfőbb érv számomra a vizsgált elemek extrém multifunkcionalitása: adott diskurzuszjelölő adott előfordulása egyszerre tölt be szerepet a diskurzuszszerveződésben és a beszélői attitűdök, interperszonális viszonyok kifejezésében. A Farkas és mtsai által vizsgált ’szintén’ és ’is’ esetében egyetértek, hogy a két funkciócsoport jól elhatárolható, tesztekkel igazolható, de továbbra is fenntartom, hogy az angolszász szakirodalomban leggyakrabban vizsgált ’well’, ’of course’, ’you know’, ’I mean’, ’oh’ stb.

esetében nem lehetséges hasonló megkülönböztetéseket tenni, gazdaegységen belüli és két diskurzusszegmens közötti viszony kifejezése sok esetben egyszerre történik: narratívákban például a 'you know' egyszerre vonja be a hallgatóságot és fejezhet ki újabb epizódot a narratív struktúrában, az 'I mean' egyszerre újraértelmező és bizonytalanságot kifejező elem stb. Diszciplináris megközelítésben egyetértek, hogy pragmatikakutatók körében indokoltabb a pragmatikai jelölő terminus, de a diskurzusjelölő terminus mégis valamiért elterjedtebb mind a pragmatika, mind a (kritikai) diskurzuselemzés berkeiben (l. pl. Cuenca-Degand 2022, kivéve viszont Aijmer 2013).

A diskurzusjelölők tulajdonságai kapcsán szintén mindhárom opponens tesz megfigyeléseket, Hunyadi László a propozicionális-nempropozicionális vita lényegére kérdez rá, erre Bibok Károly bírálatában megtaláljuk a választ: a propozicionalitás / igazságfeltételeesség vs. nem propozicionalitás / nem igazságfeltételeesség eldöntésében az *if* és a *because* kötőszók hatókörében való előfordulás a mérvadó, míg a konceptuális jelentés vs. procedurális jelentés meglétének kérdésében a kompozicionalitási tesztet alkalmazhatjuk. Bibok Károly továbbá a diskurzusjelölők kritériális tulajdonságainak tárgyalásakor a sorrendiséget is felveti, valóban felmerül a kérdés, hogy amennyiben az extrém multifunkcionalitás a leginkább jellemző tulajdonság, miért nem ezzel kezdődik a tulajdonságok listája, a válaszom az, hogy ennél a résznél a klasszikusnak számító áttekintő jellegű munkákat (pl. Schourup 1999, Fraser 1999) vettem alapul. Továbbá megjegyzem, hogy a kritériális / definitív jegyek, illetve tulajdonságok kifejezésekkel későbbi munkáimban óvatosabban bánok, hiszen helyesebben szólva a diskurzusjelölők kapcsán felmerülő jelenségekről van szó. Hunyadi László a hatókör és az opcionális kritériális jellegét kérdőjelezi meg és megjegyzi, hogy a diskurzusjelölők ugyan lehetnek szintaktikai értelemben opcionálisak, azaz elhagyásuk nem változtatja meg az adott mondatot, de ez a tény nem specifikus a diskurzusjelölőkre, azaz itt definíciós értéke nincs. Benczes Réka rákérdez „Hogyan járulnak hozzá a [doktori műben bemutatott] empirikus vizsgálatok a diskurzusjelölők definíciójának és / vagy kategorizálásának kiterjesztéséhez? Az empirikus eredmények alapján mely kritériumok fontosabbak, és melyek periférikusabbak a kategóriába való besorolás szempontjából? (saját fordításom)” Benczes Réka azt is megjegyzi, hogy doktori művem ezen jelenségek elméleti vizsgálata helyett a módszertani kihívásokra koncentrálok, ezzel teljes mértékben egyetértek.

A fenti kritériális kérdésekre válaszul Crible (2017: 105) álláspontjával összhangban doktori művemben arra a megállapításra jutok, hogy az annotáció során három kritérium együttes teljesülése (token multifunkcionalitás, szintaktikai leválaszthatóság és funkcionális hatókör) szükséges ahhoz, hogy az adott nyelvi elem diskurzusjelölőként való azonosítása és a diskurzusjelölő és nem-diskurzusjelölő előfordulások megkülönböztetése megtörténhessen (15.o.). A funkcionális vs. szintaktikai hatókör kapcsán Hunyadi László a következőket írja, „az 'and' mint konjunkció és mint diskurzusjelölő ezt követő tárgyalás[a kapcsán...] a szerző többféle nézetet is ismertet (egyeseknél 'változó', másoknál 'szabad' hatóköre van az 'and'-nek), ellentétben a hivatkozottakkal szintén nem kell különbséget tenni kétféle 'and' között”. Schiffrin (1987) és Fraser (1999) ezzel szemben áll, emellett a kooptáció és a thetikusság jelenségei (l. Furkó 2014) is a diskurzusjelölő 'and' mellett szólnak, azonban számomra a legmeggyőzőbb érv Degandtól (személyes kommunikáció) származik, szerinte a diskurzusjelölő 'and' létezése mellett leginkább az az érv szól, hogy esetenként a magjelentésével ellentétes, a 'but'-nál is erősebb kontrasztív funkciót is elláthat (pl. *I told him several times to be quiet and he kept talking*).

Bibok Károly a kritériumok vonatkozásában hiányolja a thetikusságot mint jellemzőt (pl. Kaltenböck és mtsai 2011). Ezzel is teljes mértékben egyetértek, doktori művemben nem, de egy tanulmányomban részletesen foglalkozom a thetikussággal és a kooptációval a diskurzusjelölők vonatkozásában (l. Furkó 2014).

A kutatómódszertan kapcsán Bibok Károly megjegyzi, hogy a szerző „a kontextustól kontextusra haladó, a különböző használatok közötti kapcsolatokat figyelembe vevő megközelítést preferálja (222. o.) [...] ez az eljárás azonban nem terjed túl a már említett funkcionális spektrumokon, és mint ilyenek, ezek csupán egy újabb kísérletet jelentenek az előzőekhez képest, bár az, hogy korpuszvizsgálaton alapszanak, mindenképpen előnyös tulajdonságuk”. Foolen (2012)-re hivatkozva Benczes Réka megjegyzi, hogy a nóvum nem a kvalitatív és kvantitatív módszerek ötvözése, hiszen „Számos tanulmány foglalkozik diskurzusjelölőkkel, amelyek vegyes módszertani megközelítést alkalmaznak, például Kern (2014), Martín-Laguna és Alcón-Soler (2018), Mihaljević Djigunović és Vickov (2010), Regan (2016) vagy Yang (2014) – csak néhányat említve.” Mindezekkel egyetértve úgy gondolom, a nóvum a komplex módszertan alkalmazásában áll, ami a kvantitatív-kvalitatív vizsgálódás ötvözése mellett a leíró és kritikai elemzést, gépi és kézi annotáció összevetését, valamint a vizsgált (pl. kritikai, fordításelméleti, hermeneutikai) jelenségek széles körét, és az egyes jelenségekre szabott alacsony granuláltságú annotációs séma kidolgozását is jelenti. Az alacsony granuláltságú sémák alkalmazása mellett szól, hogy általában egyszerűbbek és könnyebben értelmezhetőek, mint a magasabb szintű granuláció, ami lehetővé teszi a gyorsabb eljárást és nagyobb mennyiségű adatok kézi annotálását, magasabb annotátorközi egyezőségeket eredményez, emellett az annotáció megbízhatósága nő, későbbi reprodukálása is magas annotátorközi értékeket eredményez (l. pl. Crible-Degand 2017). A megbízhatóság és a részletesség közötti egyensúly megtalálása fontos szempont a diskurzusannotáció során, a két tényező közötti optimális egyensúly a konkrét kutatási céloktól és a vizsgált nyelvi elemektől függ. A kutatásaim során nyert Scott-féle pi és a Cohen-féle kappá értékek azt mutatják, hogy az általam kidolgozott, alacsony granuláltságú annotációs sémák előrelépést jelentenek a vizsgált jelenségek vonatkozásában.

Az általános felvetések között kell megemlíteni, hogy, mint azt Bibok Károly írja, „a kutatásnak még inkább a jövőre irányuló kérdése pedig az lehet, hogy az eddig megvalósított sok-sok leírás után [...] mikorra várható egy átfogóbb megközelítés a diskurzusjelölők jelentésrepresentációi tekintetében, valamint a diskurzusjelölők funkcionális kategóriájának vagy alosztályainak definíciós felállítására vonatkozóan.” Teljes mértékben egyetértek, hogy szükség lenne rá, de egyelőre meglátásom szerint nem várható. Cuenca-Degand (2022: 1) így fogalmaz: „annak ellenére, hogy az 1980-as évek eleje óta lenyűgöző mennyiségű munka halmozódott fel, a diskurzusjelölők nyelvészeti leírása továbbra is szétszórta, heterogén marad, elsősorban azért, mert nagyon heterogén nyelvi kategóriáról van szó, amely sokféle funkciót tölt be a diskurzusban” (saját fordítás).¹

Ehhez kapcsolódik Benczes Réka korábban említett megjegyzése is, miszerint doktori művem a diskurzuspragmatikai eszközök elméleti vizsgálata helyett a kutatómódszertani kihívásokra koncentrált. Empirikus nyelvészként elsősorban az annotációs sémák fejlesztése és a diskurzusjelölőket érintő leíró, valamint kritikai elemzések tartoznak érdeklődési körömbe, a

¹ Yet, despite an impressive quantity of work starting in the early 1980s, the linguistic description of DMs remains scattered, first and foremost because it is a very heterogeneous linguistic category, fulfilling many different functions in discourse.

gyakorlati tanulságok mellett elsősorban műfaj- és fordításelméleti, CDA és (bibliai) hermeneutikai hozadékot remélek kutatásaimtól. A jövőt illetően pedig, mint azt Hunyadi László felveti, várhatóan a mesterséges intelligencia rohamos fejlődésével járó módszertani változások kerülnek a kutatások homlokterébe nemzetközi és hazai szinten is. Nemrég megjelent tanulmányunkban például (Furkó-Tóth 2023) a doktori műben használt USAS mellett a Google keresőoptimalizálásra is használt BERT (Devlin et al. 2019) alkalmazhatóságát vizsgáljuk a diskurzusjelölők funkcionális kategorizálása terén, egy másik munkánkban pedig (Furkó-Tóth megjelenés előtt) az OpenAI GPT nyelvi modellt használtuk fel ahhoz, hogy betekintést nyerjünk az „of course” funkcióira a generatív MI kategorizálása és a korábbi, manuális annotáció alapján meghatározott funkciók összevetése révén. Doktori művem és a frissebb kutatások vonatkozásában is általános konklúzió, hogy bár a gépi rendszerek potenciálisan nagy mennyiségű adatot képesek tokenizálni és annotálni rövid idő alatt, jelenleg még jelentős emberi ellenőrzést és irányítást igényelnek, főként a képzési adathalmazok és tanítóadatok kiválasztása és a kontextusérzékenység növelése terén, az automatizált korrekció és visszajelzés ezek vonatkozásában előrelépést jelenthet a közeljövőben.

Hunyadi László a diskurzusjelölők tulajdonságai kapcsán kérdez rá, hogy milyen viszonyításban értelmezik a tanulmányok a gyakoriságot, és annak hogyan számítják ki a határértékeit. A diskurzusjelölők gyakoriságát többféle módon lehet számszerűsíteni, alapvetően az abszolút gyakoriság, a relatív gyakoriság és a normalizált gyakoriság is indikátorként szolgálhat az adatok jellegétől és a kutatás fókuszától függően. Doktori művemben elsősorban a normalizált gyakoriságot veszem alapul egyrészt az adott korpusz összes tokenje, másrészt összes diskurzusjelölőként annotált tokenje vonatkozásában. Küszöbérték meghatározását eddig nem tartottam szükségesnek és a szakirodalomban sem találtam erre vonatkozó utalást, a beszélt nyelvi korpuszok alapján generált szólistákon kiugró a diskurzusjelölők gyakorisága, a gyakoriság alapján rendezett listákon jellemzően a legkevésbé gyakori grammatikai, vagy a leggyakoribb tartalmi szavakkal hasonlítható össze gyakoriságuk. Kizárólag gyakoriság alapján tehát nem azonosíthatók.

Szintén Hunyadi László annak a tisztázását kéri, hogy „az automatikus annotálás lényegéből következően nyújtana-e kevesebbet, mint egy (egzakt módon ellenőrzött) kézi annotálás”. Doktori művemben a kétféle annotáció egymást kiegészítő jellegét igyekszem hangsúlyozni: a kettő ötvözése révén az emberi annotáció cizelláltsága, a háttértudás és kontextusérzékenység egyesülhet az automatizált annotáció konzisztenciájával, skálázhatóságával és (költség)hatékonyságával.

Az ötödik fejezet kapcsán Hunyadi László rákérdez az annotációs lejtés (annotational bias) kérdésére a *well* és az *of course* annotációja kapcsán, az annotációs lejtés (vö. Spooren és Degand 2010) ebben az esetben azt jelentette, hogy amennyiben adott tokenhez egyszerre volt rendelhető általánosabb interperszonális vagy diskurzusfunkció (pl. udvariasság) és speciális funkció (pl. szomszédossági pár egyik elemének jelölése), az utóbbiak kerültek annotálásra és összegzésre:

A: I'd like to arrange to have my car serviced.

B: Yes, *of course*.

Ugyanezen kutatás kapcsán Hunyadi László rákérdez, hogy mi az oka annak, hogy „Minél nagyobb a *well* diskurzusjelölőként való előfordulásainak száma, annál nagyobb a valószínűsége három vagy több szuperfunkciójában való használata.” Ez azzal magyarázható, hogy azok a tankönyvekben, amelyek több szemléltető példát tartalmaznak, nagyobb valószínűséggel a diskurzusjelölők szélesebb funkcionális spektrumát vonultatják fel. A fejezet kapcsán a következő kérdés, hogy a megnyilatkozás eleji *of course* miért utal beszélt stílusra. Holmes (1988:51) alapján a beszélt nyelvi korpuszok esetében az 'of course' előfordulások 60%-a (új-zélandi angol), illetve 86%-a (brit angol) a megnyilatkozás elején fordul elő, míg írott nyelvi korpuszoknál arányuk csupán 13% (amerikai angol), illetve 24% (brit angol esetében).

Hunyadi László a dramatizált párbeszéd elemzése kapcsán (146. o.) rákérdez a grammatikalitással és a konverzációs mechanizmusokkal / kommunikatív stratégiákkal kapcsolatos intuíciók közötti párhuzamtételre, kiemeli, hogy a diskurzusnak számos esetben többféle értelmezése is lehet, míg a jólformáltság megítélésének nincs. Egyetértek, hogy a jólformáltság megítélése szigorúbb szabályok alapján történhet, azonban továbbra is fenntartom a párhuzamot, hiszen egyrészt a konverzációs mechanizmusok és a kommunikációs stratégiák terén is számos szabályszerűség figyelhető meg (bár nyilvánvalóan nehezebben formalizálhatóak), másrészt az opponensi véleményben jelzett kulturális beágyazottság, életkor- és foglalkozáskötöttség álláspontom szerint a jólformáltság megítélése terén megfigyelhető variabilitásra is jellemző. A szociolingvisztika harmadik hullámának (l. pl. Eckert 2018) tanúsága szerint a nyelvi szabályszerűségekre és a társadalmi normákra egyaránt jellemző a dinamizmus és az állandó változás, ami a variabilitás forrása.

Tézisek kapcsán tett megfigyelések és javaslatok

Bibok Károly a 'voicing' és a 'ventriloquizing' közötti különbségtételre, valamint a tézisekben és a doktori műben megfigyelhető eltérő használatra kérdez rá. Lauerbach (2006) valóban különbséget tesz a két fogalom között: míg a 'voicing' a beszélőtől eltérő személynek tulajdonított, korábban elhangzott, vagy potenciálisan elhangzó ('xy mondhatná') megnyilatkozásra utalást takar, a 'ventriloquizing' során „egyfajta gúnyos reprezentáció történik, mely során a beszélő saját szavait mások szájába adja” (Lauerbach 2006: 199). Tannen (2010) a 'ventriloquizing' terminust használja a Lauerbach-i értelemben vett 'voicing' egyes speciális eseteiben, tehát azt a 'voicing' egyik altípusaként kezeli. A politikai interjúkban általam annotált előfordulások minden esetben gúnyos, elhatárolódó megnyilatkozásokban fordultak elő, tehát mind a 'voicing', mind a 'ventriloquizing' terminussal jellemezhetők.

Benczes Réka a doktori mű három központi tézise kapcsán jelzi, hogy azok túl általános módon kerültek megfogalmazásra és javasolja, hogy a nóvumok a diskurzusjelölő-kutatás nemzetközi és hazai szakirodalmával összehasonlítva kerüljenek megfogalmazásra. Köszönettel elfogadom ezt a jelzést és javaslatot. A diskurzusannotáció módszertana kapcsán doktori művemben megállapítottam, hogy a diskurzusjelölők funkcióinak feltérképezéséhez fontos a korábbiaknál egzaktabb módon kódolni az egyes elemek kontextuális jellemzőit, emellett a közepesen vagy alacsonyan granulált és inkrementális annotáció vezet legtöbb esetben magas annotátorközi egyezőséghez, mely révén statisztikailag szignifikáns korrelációkat tudunk felfedezni egyes

diskurzusjelölő-előfordulások és műfaji sajátosságok között. Doktori művemben saját inkrementális annotációs sémát dolgoztam ki egyes diskurzusjelölők, illetve diskurzusjelölő-csoportok elemzésére, mely a magyar szakirodalomban egyedülállóan mondható, hiszen a releváns tanulmányok (pl. Furkó 2007, Dömötör 2008, Dér 2014, 2020, Schirm 2017, 2023) jellemzően kvalitatív leírásokat, szerepkör-feltérképezéseket tűznek ki célul, esetenként magas granuláltságú, egylépcsős funkcionális annotációt alkalmaznak, melyek igen alacsony annotátorközi egyezőséget eredményeznének, amennyiben validálásra kerülnének. A szűkebb értelemben vett, spontán szóbeli nyelvhasználatban gyakori diskurzusjelölők tekintetében annotációs séma kidolgozására, annotátorközi tesztelésre tudomásom szerint a magyar szakirodalomban csak általam, valamint az általam alapított kutatócsoport tagjai révén van példa (vö. pl. Furkó és mtsai 2019, Csontos és mtsai 2019, Oleškevičienė és mtsai 2019, Furkó 2020). A Bibok Károly által hivatkozott Marcsenkoné Kondacs (2023) valóban ötvözi a kézi és gépi annotáció előnyeit, és elsősorban a prozódiai elemekre összpontosít, ebben a tekintetben hiánypótló munka. A diskurzusjelölők és más diskurzus-pragmatikai elemek közötti átfedések terén szintén ritka a magyar nyelvre vonatkozó kutatás, a diskurzusjelölők szerepét az idézésben, valamint az idézést kifejező diskurzusjelölőket tárgyaljuk például Csontos-Dér-Furkó (2019) és Dér-Csontos-Furkó (2020ab) műveinkben.

A nemzetközi szakirodalom vonatkozásában a doktori műben vizsgált jelenségekre kidolgozott annotációs sémák és azok alkalmazása jelentenek újdonságot, így a kritikai diskurzuselemzésben, forгатókönyvek és irodalmi művek fordításában, valamint a (bibliai) hermeneutikában szolgálnak nívumként.

Benczes Réka megjegyzi, hogy a két nagyobb szerkezeti egység („across genres” és „across languages”) egyes fejezetei műfajközi és a nyelvközi vizsgálódást egyaránt tartalmazzák. Ezzel egyetértek, de számomra a kisebb kitérők a másik szerkezeti egység irányába logikusnak tűntek az adott fejezetek argumentációja szempontjából. Mindemellett a doktori mű változatos kutatási irányvonalait, esetleges eklektikusságát a szerzőt ért külső hatások nagy mértékben meghatározták, ebben a tekintetben sok kollégának hálás vagyok, amiért adott irányba terelték diskurzusjelölő-kutatásaimat és új perspektívával gazdagították látókörömet. A doktori mű kapcsán (a fejezetek sorrendje alapján) köszönettel tartozom Dér Csillának a diskurzusjelölői státusz és a diskurzusjelölők tulajdonságairól folytatott diszkusszióért és közös publikációért, Kertész Andrásnak, Abuczki Ágnesnek és Csontos Nórának az idézést jelölő és az idézéssel kapcsolatba hozható diskurzusjelölők kutatása kapcsán a közös publikációért, Anita Fetzernek és Razvan Saftoiu-nak a politikai diskurzus (politikai interjúk, illetve parlamenti beszédek) felé terelésért, Jan Zienkowskinak és Ruth Breeze-nek a populizmus témára felfűzött tanulmánykötet szerkesztéséért, melyben fejezetet kaphattam, Johannes Angermüllernek és Christopher Hartnak a CDA hatásokért, Mónos Katalinnak a kommunikatív kompetencia és az üzleti angol tankönyvek elemzése kapcsán folytatott közös kutatásért, Ludivine Crible-nek és Abuczki Ágnesnek és számos TEXTLINK munkatársnak az alulspecifikáltság kérdéskörét körbejáró közös tanulmányért, Pődör Dórának és Nagy Andreának a számtalan ír angol, illetve Tolkien-konferencia szervezéséért, végezetül Fabiny Tibornak a King James Bible konferencia szervezéséért. Ezekkel a heterogén, de minden esetben pozitív külső hatásokkal magyarázható tehát a doktori mű szerkezete és amint azt Benczes Réka megjegyzi, a legtöbb fejezet korábbi kutatásokra épül, azok eredményeit használja kiindulópontul, ez magyarázza, hogy a két nagyobb szerkezeti egység nem különíthető el élesen egymástól, az elsősorban „műfajok közti” vizsgálódások között is találunk több nyelvből hozott példát, emellett az elsősorban „nyelvközi” kutatásokat tartalmazó fejezetek során több műfajt is megvizsgálók. Opponensem

által hiányolt „take-home message” számomra az, hogy a fentebb jelzett kutatási területek, műfajok és nyelvi adatok új megvilágításba kerülnek egyrészt a releváns korpuszokban előforduló diskurzusjelölő-előfordulások annotációja, másrészt az emberi és gépi annotáció módszertanának kombinálása révén.

A kisebb tartalmi megjegyzések vonatkozásában köszönöm Bibok Károly észrevételeit a 16., 27., 43. és 73. oldalak vonatkozásában, ezek mindegyikét orvosolom a következő kiadás előtt. Az USAS kódolás címkéi és egyéb jelzései (pl. szögletes zárójel) a 251. oldalon, a „Software and Online Tools” résznél jelzett weboldal (<https://ucrel.lancs.ac.uk/usas/>) alapján oldhatók fel, egyetértek, hogy célszerű lett volna a releváns jelölések olvasóbarát listázása a megfelelő helyeken. Azt a megjegyzést is köszönöm, hogy a „Data Availability” szekcióban az internetes hivatkozások mellett az egyes korpuszok felsorolása is szükséges lett volna. Szintén Bibok Károlynak köszönöm, hogy a rövidítésjegyzék hiányosságaira is felhívta a figyelmemet.

Technikai-formai észrevételek

Bibok Károly és Hunyadi László számos technikai és formázásbeli észrevételt tett, Bibok Károly például a tartalomjegyzék hiányosságairól, a táblázatok címkézéséről, kurzív írásmód elmaradásáról és egyéb nyomdahibákról számol be, köszönöm az észrevételeket, sajnálom, hogy átnézéskor ezek elkerülték a figyelmemet, a következő kiadásnál természetesen minden megjegyzést figyelembe veszek.

Bibok Károly megjegyzi, hogy „a kötet összesített irodalomjegyzéke megkérdőjelezi a mind a 9 fejezet végén elhelyezett részleges irodalomjegyzék szükségességét”, a technikai szerkesztők azzal indokolták ennek szükségességét, hogy az egyes fejezetek és a teljes kötet is külön DOI számot kapott.

Hunyadi László A 3. táblázat és a 2. ábra kapcsán jelzi, hogy nem derül ki, mit jelentenek a zárójelbe tett számok egyes oszlopoknál informatív címkéket javasol ezek megoldására, emellett a 9. fejezetben lefolytatott vizsgálatok szerteágazó volta miatt összefoglaló táblázat / lista beszúrását javasolja, amelyek segítenék az olvasót az áttekintésben, ezeket a javaslatokat is köszönettel elfogadom.

Összefoglalásként még egyszer szeretném megköszönni az opponensek igen alapos munkáját, a pozitív és kritikai észrevételeket egyaránt. Tisztában vagyok azzal, hogy egy ilyen terjedelmű munkának már pusztán az elolvasása is jelentős fáradságot és időt igényel, különösen akkor, ha az olvasás az egyes részletek pontos megértésének és végiggondolásának igényével is párosul. Köszönöm, hogy opponenseim vállalták ezt a feladatot, és hogy értekezésemet a maga egészében és az egyes részleteiben is többféle megközelítést alkalmazva értékelték.

Hivatkozott irodalom

- Aijmer, K., A. Foolen, A.-M. Simon-Vandenberg. 2006. Pragmatic markers in translation: A methodological proposal. *Approaches to Discourse Particles* 1: 101–114.
- Aijmer, K. 2013. *Understanding Pragmatic Markers. A Variational Pragmatic Approach*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crible, L. 2017. Towards an Operational Category of Discourse Markers—A Definition and Its Model. In Chiara Fedriani, Andrea Sansó (szerk.) *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles—New Perspectives*, 99–124. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Crible, L., Degand, L. 2017. Reliability vs. granularity in discourse annotation: What is the trade-off? *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 1:1–29.
- Csontos, N., Dér, Cs. I., Furkó, P. 2019. Idézés – önidézés – ’én’-idézés. A *mondom* szerepe az idézés jelölésében. *Magyar Nyelvőr* 143(4): 481–494.
- Cuenca, M-J., Degand, L. (szerk.) 2022. *Discourse Markers in Interaction: From Production to Comprehension*, Berlin / Boston: De Gruyter Mouton.
- Dér, Cs. I. 2014. Milyen funkciójúak a tölteléknek tartott elemek a spontán nyelvhasználatban? In: Ladányi, Mária; Vladár, Zsuzsa; Hrenek, Éva (szerk.) *Nyelv, társadalom, kultúra : interkulturális és multikulturális perpektívák I-II. : XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásaiból készült tanulmánykötet*. Budapest: Tinta Könyvkiadó pp. 115–121.
- Dér, Cs. I. 2020. *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem: L'Harmattan Kiadó.
- Dér, Cs. I., Csontos, N., Furkó, P. 2020a. A *mondván* diskurzusjelölő variációs pragmatikai elemzése. 1. rész *Magyar Nyelv* 116(1): 40–48.
- Dér, Cs. I., Csontos, N., Furkó, P. 2020b. A *mondván* diskurzusjelölő variációs pragmatikai elemzése. 2. rész *Magyar Nyelv* 116(2): 156–165.
- Devlin, J, Chang, M., Lee, K., Toutanova, K. 2019. BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. In *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, Volume 1 (Long and Short Papers)*. Minneapolis, Minnesota: Association for Computational Linguistics. 4171–4186.
- Dömötör, A. 2008. Az *úgy mond*-tól az *úgymond*-ig, Egy diskurzusjelölő elem története az ómagyar kortól napjainkig. *Magyar Nyelvőr* 132: 37–52.
- Eckert, P. 2018. *Meaning and Linguistic Variation: The Third Wave in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farkas Judit, Futó Bettina, Huszics Aliz, Kleiber Judit, Dóla Mónika, Alberti Gábor. 2020. Similarities and differences between two Hungarian particles for also: *szintén* and *is*. *Linguistics Beyond and Within* 6: 74–91.
- Foolen, Ad. 2012. Pragmatic markers in a sociopragmatic perspective. In: Andersen, G., Aijmer, K. (szerk.) *Pragmatics of Society*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Fraser, B. 1999. What Are Discourse Markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–952.

- Furkó, B.P. 2006. *The pragmatic marker - discourse marker dichotomy reconsidered - the case of well and of course*. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar PhD disszertáció
- Furkó, B. P. 2007. The status of 'of course' as a discourse marker. In: *Proceedings of the HUSSE 8 Conference*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Paper: 4.
- Furkó, B. P. 2014. Cooptation over Grammaticalization—The Characteristics of Discourse Markers Reconsidered. *Argumentum* 10: 289–300.
- Furkó, B. P. 2020. *Discourse Markers and Beyond: Descriptive and Critical Perspectives on Discourse-Pragmatic Devices across Genres and Languages*. Cham: Palgrave MacMillan.
- Furkó, P., Kertész, A., Abuczki, Á. 2019. Discourse Markers in Different Types of Reporting. *Perspectives in Pragmatics Philosophy and Psychology* 19: 243–276.
- Furkó, B. P., Tóth, Á. 2023. Mit tud a mesterséges intelligencia a diskurzusjelölőkről: esettanulmányok a USAS és a BERT egyértelműsítési módszereiről. In: Horváth, Viktória; Dér, Csilla Ilona; Hámori, Ágnes; Krepesz, Valéria (szerk.) *Empirikus társalgáskutatás Magyarországon*. Budapest: HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, pp. 85–107.
- Furkó, B. P., Tóth, Á. (megjelenés előtt) The analysis of 'of course' using GPT. *Acta Universitatis Sapientiae Philologica*.
- Kaltenböck, G., B. Heine, T. Kuteva, 2011 On thetical grammar. *Studies in Language* 35 (4): 852–897.
- Holmes, J. 1988. Of course: A pragmatic particle in New Zealand women's and men's speech. *Australian Journal of Linguistics* 8(1): 49–74.
- Kern, J. 2014. Como in commute: The travels of a discourse marker across languages. *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics*, 7(2): 275–298.
- Lauerbach, G. 2006. Discourse representation in political interviews: The construction of identities and relations through voicing and ventriloquizing. *Journal of Pragmatics* 38: 196–215.
- Marczenkoné Kondacs F. 2023. *A hát, az izé és az ugye diskurzusjelölők jelentéseinek ábrázolása a kibővített Natural Semantic Metalanguage modellben*. PhD disszertáció, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola Elméleti Nyelvészet Program.
- Martín-Laguna, S., & Alcón-Soler, E. 2018. Development of discourse-pragmatic markers in a multilingual classroom: A mixed method research approach. *System* 75: 68–80.
- Mihaljević Djigunović, J., & Vickov, G. 2010. Acquisition of discourse markers-evidence from EFL writing. *Studia Romanica et Anglica Zagrabienisa: Revue publiée par les Sections romane, italienne et anglaise de la Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb* 55: 255–278.
- Regan, B. 2016. The prosody-pragmatics interface in the pragmaticalization of 'Hombre!' as a discourse marker. *Inquiries in Hispanic Linguistics: From theory to empirical evidence*, Amsterdam: John Benjamins. pp. 211–239.
- Schiffrin, D. 1987. *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schirm, A. 2017. A diskurzusjelölők vizsgálata a Szegedi Szociolingvisztikai Interjúban. *Magyar Nyelvjárások* 55: 5–23.
- Schirm, A. 2023. Diskurzusjelölők a szegedi nyelvjárással kapcsolatos, tanárokkal készített szociolingvisztikai interjúkban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XXIII (2): 36–53.

- Schourup, L. 1999. Discourse Markers. Tutorial overview. *Lingua* 107: 227–265.
- Spooren, W., Degand, L. 2010. Coding Coherence Relations: Reliability and Validity. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 6 (2): 241–266.
- Tannen, D. 2010. Abduction in Family Interaction: Ventriloquizing as Indirectness. *Journal of Pragmatics* 42: 307–316.
- Oleškevičienė, G. V., Rackevičienė, S., Šliogerienė, J., Burkšaitienė, N., Mažeikienė, V., Mockienė, L., Crible, L., Abuczki, Á., Zikánová, Š., Furkó, P. 2019. Fuzzy Boundaries in the Different Functions and Translations of the Discourse Marker *and In*: Furkó, P. B.; Vaskó, I., Dér, Cs. I., Madsen, D. (szerk.) *Fuzzy Boundaries in Discourse Studies: Theoretical, Methodological, and Lexico-Grammatical Fuzziness*. Cham, Svájc: Palgrave Macmillan, pp. 239–257.
- Yang, S. 2014. Interaction and codability: A multi-layered analytical approach to discourse markers in teacher's spoken discourse. *Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics 2014: New Empirical and Theoretical Paradigms*: 291–313.

Budapest, 2024. március 21.

.....
Furkó Bálint Péter